

ŽODŽIŲ DARYBOS VEDLIO PLĖTROS GAIRĖS¹

ESMINIAI ŽODŽIAI: sinchroninė žodžių daryba, naujadara, darybos priemonė, duomenų bazės struktūra, gramatika.

ANOTACIJA

Straipsnis skirtas supažindinti su *Žodžių darybos vedlio* (ŽDV) plėtros poreikiu ir galimybėmis. Aptariamos kai kurios ryškėjančios problemos, neišvengiamai kilsiančios pritaikant šį daiktavardžių darybos žinyną kitų kalbos dalių žodžių darybos duomenims. Pirmoji ŽDV plėtros galimybė – naudojantis esama duomenų bazės struktūra, pildyti žinyną naujais duomenimis, pavyzdžiui, darinių pavyzdžiais iš fundamentaliųjų lietuvių kalbos žodžių darybos veikalų, taip pat pastabomis apie darinių vartoseną, naujadaros polinkius ir pan. Kita galimybė – modifikuoti duomenų bazės struktūrą, prireikus kaupti kitokius, nei iki šiol numatyta, duomenis. Skirtingų kalbos dalių žodžiai (daiktavardžiai, būdvardžiai, veiksmažodžiai, prieveiksmai) skiriasi darybos duomenų struktūra, darybos kategorijomis (kurie jas turi), taigi nepakoreguotas daiktavardžių darybos struktūrinis modelis kitų kalbos dalių darybai aprašyti greičiausiai netiktų. Be kita ko, būdvardžių darybos atveju dar iškiltų papildomų problemų dėl jų aprašant gramatikose nenuosekliai taikyto sinchroniškumo principo.

ABSTRACT

The study aims to introduce the need and opportunities for the development of the *Word Formation Guide* (WFG). It discusses some of the emerging problems that will inevitably arise when adapting this noun formation manual to word formation data from other parts of speech. The first option for the development

¹ Straipsnis parengtas pranešimo, skaityto 58-ojoje tarptautinėje mokslinėje prof. Arturo Uozo-
lo konferencijoje *Gramatika ir žodžių daryba* (lat. *Gramatika un vārd darināšana*), 2023 m.
kovo 16–17 d. vykusioje Rygoje, Latvijos universitete, pagrindu.

of the WFG is to use the existing structure of the database to add new data, for example, examples of derivatives and compounds from fundamental works on word formation in Lithuanian, as well as comments on the usage of derivatives and compounds, new word formation tendencies, etc. Another option is to modify the structure of the database of the WFG when it becomes necessary to collect data that are different from what has been foreseen so far. Words from the various parts of speech (nouns, adjectives, verbs, adverbs) differ in the data structure of their formation, word formation categories, among other things, so an unmodified structural model for describing the formation of nouns from other parts of the language would probably not work. In addition, the data on the derivation of adjectives would pose additional problems, as the principle of synchronicity has been inconsistently applied in grammar to describe it.

IVADAS

Žodžių darybos vedlys (ŽDV) yra skaitmeninis lietuvių kalbos daiktavardžių sinchroninės darybos žinynas, viena iš lietuvių kalbos išteklių informacinės sistemos *E. kalba* (<https://ekalba.lt/>) paslaugų. Ši sistema Lietuvių kalbos institute sukurta 2018–2021 m., modernizavus ir išplėtus anksčiau naudotą lietuvių kalbos išteklių informacinę sistemą LKIIS. ŽDV yra viena iš sistemos naujovių, kartu su *Kalbos patarimais* sudaranti elektroninių paslaugų grupę *E. patarimai*. Šis žinynas skirtas greitai ir glaustai supažindinti su lietuvių kalbos daiktavardžių darybos priemonėmis ir esminiais jų darybos dėsningumais, aprašytais XX a. antrosios pusės gramatikose. Jis sukurtas remiantis dviuose – *Dabartinės lietuvių kalbos* ir akademinėje *Lietuvių kalbos* – gramatikose pateiktais daiktavardžių darybos aprašais, susistemintuose pateikiamą informaciją keliais pagrindiniais aspektais (darybos priemonės ir pamato ypatybės, darybos reikšmės ir kt.). Šiose gramatikose fiksuota senokai tirta ir apibendrinta sinchroninės daiktavardžių darybos padėtis – akademinės gramatikos pirmasis tomas išėjo 1965 m., o ketvirtasis *Dabartinės lietuvių kalbos gramatikos* leidimas – 2006 m., bet pastarajame bent jau apie daiktavardžių darybą, iš esmės sutrumpintai pateikiama ta pati informacija, kaip ir akademinėje *Lietuvių kalbos gramatikoje*. Tačiau ŽDV yra galimybių atspindėti ir naujesnės, šiandieninės lietuvių kalbos būklės bei naujadaros bruožus.

Straipsnio tikslas – supažindinti su ŽDV plėtros galimybėmis ir ryškėjančiomis problemomis, atsirasiančiomis jos imantis. Jo siekiant analizuojama

ŽDV duomenų struktūra, jos tinkamumas, modifikavimas ir pritaikymas naujiems duomenims, lietuvių leksikos naujadaros polinkiai ir jų atspindėjimas esamoje duomenų bazėje, kitų kalbos dalių (būdvardžių, veiksmažodžių,rieveiksmių) žodžių darybos duomenų specifika. Tiriant naudojami analitinis, sinchroninės žodžių darybos analizės, aprašomasis metodai.

ŽINYNŲ PLĖTROS GALIMYBĖS IR IŠŠŪKIAI

1. Pradžioje – labai glaustai apie duomenų paieškos galimybes ir gaunamus rezultatus². Atsižvelgiant į darinių formą ir semantiką, numatytos dvi informacijos paieškos linkmės – pagal darybos priemonę ir pagal reikšmę. Pirmuoju atveju darybos priemonės galima ieškoti naudojantis darinių klasifikacijos schema ar darybos priemonės langelyje (pirmiausia pasirinkus jos rūšį), taip pat galima iškart ieškoti konkrečios darybos priemonės, įrašant ją ar jos fragmentą darybos priemonės paieškos langelyje. Bus išrinktas paieškos kriterijus atitinkantis darybos priemonių sąrašas ir jame pasirinkus norimą priemonę atsivers jos aprašas (arba vienas iš aprašų, pateikiamų atskiromis „kortelėmis“). Aprašuose pateikta informacija apie darybos pamato ir priemonės ypatybes, darybos eigą, darinių pavyzdžiai ir kita. Antroji darybos priemonės paieškos linkmė yra semantinė. Šia linkme einama, jei domina darybos arba leksinė semantika, t. y. darybos kategorijų, darybos reikšmių arba semantinių požymių duomenys, tuomet ieškoma pasirinkant iš sąrašų atitinkamuose langeliuose. Informacijos galima ieškoti pagal kelis požymius, tam iš esmės skirta detalioji paieška, kuri leidžia pasirinkti įvairiausius paieškos požymių derinius. Taip pat labai naudinga, kad galima siaurinti, tikslinti paiešką, dar kartą ieškant jau gautuose rezultatuose. Pavyzdžiui, išsirinkus vietos pavadinimų darybos priemones (jų randama 61) ir pamačius, kad šie pavadinimai gali remtis įvairių kalbos dalių pamatiniais žodžiais, galima toliau domėtis tik padarytaisiais iš veiksmažodžių – papildomai nurodžius šią pamatinių žodžių kalbos dalį, pirmi-

² Išsamiau žr. Murmulaitytė 2022: 9–12. *E. kalbos* Pagalbos skiltyje taip pat galima pamatyti trumpus filmukus, kurie vaizdžiai atsako į pagrindinius duomenų paieškos *Žodžių darybos vedlyje* klausimus: kaip jame pasirinkti paieškos linkmę pagal darybos priemonę; kaip pasirinkti paieškos linkmę pagal (darybos) reikšmę; kaip išfiltruoti sąrašą pagal darybos priemonę; kaip atlikti greitąją paiešką; kaip atlikti detaliąją paiešką (<https://ekalba.lt/EKALBA%20Pagalba>; žiūrėta 2023-11-05).

nis darybos priemonių sąrašas bus susiaurintas iki 18. Galiausiai galima sužinoti, kad tik penkios darybos priemonės, su kuriomis iš veiksmažodžių daromi vietų pavadinimai, yra dārios – jos turi darios darybos priemonės požymį, pagal kurį paieška dar patikslinta. Tai priesagos *-ykla* (*čiuožykla*), *-ynas* (*vynuogynas*), *-ynė* (*usnynė*), *-uma* (*dykuma*) ir galūnė *-a* (*prieplauka*)³.

2. Kalbant apie ŽDV plėtrą minėtinos dvi galimybės. Pirmoji – pildyti žinyną naujais duomenimis, naudojantis esama duomenų struktūra, antroji – modifikuoti duomenų bazės struktūrą, jei prireikia kaupti kitokius, nei iki šiol numatyta, duomenis.

2.1. Pirmu atveju pirmiausia turimi galvoje darinių pavyzdžiai – žodžiai, padaryti su šiame žinyne aprašomomis darybos priemonėmis. 1-ame paveiksle matyti dūrinių, sudurtų iš būdvardžių ir daiktavardžių, pavyzdžiai – seniau fiksuoti ir naujadarai. Darinių pavyzdžiai yra aktyvios nuorodos į leksikografijos šaltinius (jei darinys pateikiamas *Bendrinės lietuvių kalbos žodyne* (BLKŽ), *Dabartinės lietuvių kalbos žodyne* (DLKŽ_{8e}) ar *Lietuvių kalbos žodyne* (LKŽ_e), naujadaras – *Lietuvių kalbos naujažodžių duomenyne* (ND)), t. y. paspaudus mėlynai parašytą ir pabrauktą darinį, atveriamas jo straipsnis kuriame nors iš šių lietuvių kalbos žodynų arba duomenyne, ir galima pasižiūrėti to darinio leksinės reikšmės apibrėžtį.

Šiuo metu ŽDV darinių pavyzdžių iš gramatikų pateikta tik tiek, kiek reikia darybos dėsningumams iliustruoti, žodžio darybos eigai parodyti. Netolimoje ateityje tikimasi sukelti visus likusius darinių pavyzdžius iš gramatikų ir fundamentaliųjų žodžių darybos veikalų (Urbutis 1961a, b; Keinys 1975, 1979, 1980, 1983; Paulauskienė 1994; Pakerys 1994 ir kt.), taip pat tipiškiausius naujadarus iš *Lietuvių kalbos naujažodžių duomenyno*. Pastarasis yra nuolat pildomas, taigi ir ŽDV idealiu atveju galėtų būti pildomas lygiagrečiai. Tad nuosekliai šiuo aspektu žinyne kaupiant ankstesnius sinchroninius, iki XXI a. pradžios fiksuotus, darinius ir naujadarus, turėtų susidaryti nemenka jų sanakaupa ir atsirasti galimybė išsiaiškinti konkretaus darinio darybą – ieškant informacijos apie vieno ar kito žodžio darybą, atveriamas jo darybos priemonės aprašas, iš kurio galima sužinoti darinio darybos būdą, darybos kategoriją, darybos reikšmę, darybos pamato ir

³ Toks paieškos įvairiapusiškumas galbūt naudingesnis žodžių darybos tyrėjams, bet jo prireikia ir tekstų kūrėjams ar redaktoriams, ieškant darybinių sinonimų, įvairesnių išraiškos priemonių ar pan.

Sandūra	< > Sandūra būdvardis + daiktavardis
dktv. + dktv. [-]	
bdv. + dktv. [-]	Darybos eiga ir pavyzdžiai
sktv. + dktv. [-]	Darybos eiga: gyva tvora = gyvatvorė
vksm. + dktv. [-]	senas bernas = senbernis
prv. + dktv. [-]	dyka duona = dykaduonis, dykaduonė
prl. + dktv. [-]	Iki XXI a. pr. fiksuoti <u>baltakė</u>
jv. + dktv. [-]	dariniai: <u>bendraatsakovis, bendraatsakovė</u>
dktv. + vksm. [-]	<u>bendrabutis</u>
bdv. / prv. + vksm. [-]	<u>dykaduonis, dykaduonė</u>
sktv. + vksm. [-]	<u>geležinkelis</u>
jv. + vksm. [-]	<u>gyvatvorė</u>
prv. + vksm. [-]	<u>juodadarbis, juodadarbė</u>
prv. + bdv. [-]	<u>juodalksnis</u>
dktv. + bdv. [-]	<u>menkniekis</u>
bdv. + sktv. [ret]	<u>piktžolė</u>
dktv. + sktv. [ret]	<u>senbernis</u>
prl. + jv. [ret]	Naujadarai: <u>baisžodis</u>
kartotiniai [-]	<u>bendraklubis, bendraklubė</u>
	<u>didkepsnis</u>
	<u>greitmaistis</u>
	<u>karštyvnis</u>

1 PAV. Dūrinių iš būdvardžių ir daiktavardžių pavyzdžiai

priemonės ypatybės ir kitą. Pastaroji aplinkybė, susijusi su konkrečių žodžių darybos aiškinimu, ypač naudinga ir svarbi ne tik mokant ar mokantis žodžių darybos, bet ir ją tiriant, taigi ne tik plačiai visuomenei, bet ir kalbos, darybos tyrėjams.

2.2. Nemažai naujos informacijos galima pateikti pastabų laukuose. Pastabos skirtos informacijai, dėl savo specifikos nepatenkančiai į kitus duomenų laukus, jomis galima paaiškinti, pavyzdžiui, netipiškos darybos atvejus ar atkreipti dėmesį į kitus svarbius dalykus. Pastabos gali būti dviejų rūšių –

Darybos eiga ir pavyzdžiai

priesaga **-uma**

Darybos eiga: *aplink* + -uma = *aplinkuma* /

aplink-~~a~~ + -uma = *aplinkuma*

plak-~~ti~~ + -uma = *plakuma* „plakamoji dalgis, dalgio asmenys“

šak-~~a~~ + -uma = *šakuma* /

šak-~~otis~~ + -uma = *šakuma*

vien-~~as~~ + -uma = *vienuma* „viena vieta, krūva“

Netipiški dariniai: *aplinkuma*

dauguma

plakuma „plakamoji dalgis, dalgio asmenys“

šakuma

vienuma „viena vieta, krūva“

Aprašo pastabos: Netipiški vediniai (remiasi ne būdvardžiais).

2 PAV. Netipiškų priesagos -uma² vedinių aprašo pastabos

atskiro aprašo ir bendrosios, tinkančios keliems tam tikros darybos priemonės aprašams. Kol kas šiais pastabų laukais taip pat naudotasi minimaliai, tik prirėikus atkreipti dėmesį į kokią gramatikose pastebėtą ypatumą, galimą keleriopą darybos interpretaciją ar pan.

Pavyzdžiui, didžioji dalis vietos pavadinimų su priesaga -uma yra padaryta iš kokybinių būdvardžių – *dykuma* (iš *dykas*, -a), *sausuma* (iš *sau-sas*, -a), *žemuma* (iš *žemas*, -a). Tačiau pasitaiko vienas kitas, padarytas iš kitų kalbos dalių žodžių (*aplinkuma* remiasirieveksmiu *aplink* arba daiktavardžiu *aplinka*, *dauguma* –rieveksmiu *daug*, *plakuma* ‘plakamoji dalgis, dalgio asmenys’ ir *šakuma* – atitinkamais veiksmažodžiais). Tokie atvejai pateikiami atskirame šios priesagos apraše, ir tas darybos netipiskumas paaiškintas aprašo pastaboje, ten parašyta – „Netipiški vediniai (remiasi ne būdvardžiais)“ (žr. 2 pav.).

Jei reikia akcentuoti dalykus, bendrus keliems tos pačios darybos priemonės aprašams, jie pateikiami bendrųjų pastabų lauke. Antai mėsos

Pamatinio žodžio kalbos dalis: veiksmazodis	
Darybos eiga ir pavyzdžiai	
Darybos eiga: <i>skerd-</i> + <i>-iena</i> = <i>skerdiena</i>	
Iki XXI a. pr. fiksuoti dariniai: <i>skerdiena</i>	
Aprašo pastabos: Kitur <i>skerdiena</i> laikomas ne mėsos, o veiksmo rezultato pavadinimu (Ružė 2008: 62).	
Kita informacija	
Bendrosios pastabos: - Žuvis nelaikoma mėsa, todėl tik retkarčiais priesagos <i>-iena</i> vediniai daromi iš žuvų pavadinimų. „Viso darybos tipo sisteminėms išgalėms [...] čia lyg ir nenusikalstama, tačiau peržengiamos tipo produktyviosios dalies (potipio) ribos. Šitaip atsiradusius darinius kalbos normų, jos taisyklingumo aspektu, ko gera, jau reiktų laikyti darybos klaidomis.“ (Urbutis 1978: 271–272; 2009 : 321). - Žr. VLKK konsultaciją „Ar tiesa, kad pavadinimą „lašišos kepsnys“ reikia keisti į „lašišienos kepsnys“?“ – http://www.vlkk.lt/konsultacijos/2729-iena-lasisiena-tuniena-zuviena.	

3 PAV. Aprašo ir bendrosios pastabos (priesagos *-iena*³ 3 aprašo fragmentas)

pavadinimų priesaga *-iena* ŽDV turi tris aprašus, priklausomai nuo pamatinio žodžio kalbos dalies. Šios darybos kategorijos vediniai įprastai daromi iš daiktavardžių (pvz.: *jautiena* – iš *jautis*, *kiauliena* – iš *kiaulė*, *strutiena* – iš *strutis*), rečiau – iš būdvardžių (*šaltiena* – iš *šaltas*, *-a*, *šviežiena* – iš *šviežias*, *-ia*), iš veiksmazodžių žinomesnis bene tik *skerdiena*. Trečiajame šios priesagos apraše paminėta ir kitokia pastarojo vedinio darybos interpretacija (kad jis gali būti laikomas ne mėsos, o veiksmo rezultato pavadinimu). Yra ir dvi bendrosios pastabos, kuriose pateikiama visų trijų aprašų atvejais aktuali informacija apie žuvų pavadinimų darybą su šia priesaga bei tokių darinių santykį su norma, duodamos nuorodos į šaltinius (žr. 3 pav.).

Taip pat pastabų laukuose galima pateikti informaciją apie naujausių tyrimų rezultatus, atkreipti dėmesį į ryškėjančius naujus darybos polinkius. Pavyzdžiui, į naują, turbūt jau atskirą, priesagos *-iena* darybos tipą (plg. *laikraštiena*, *skaitmeniena*, *internetiena*, *dokumentiena*, *žodiena* ir kitus ND fiksuotus naujadarus), žr. *-iena*¹ 3-iąją tipą 4 pav.

<i>-iena</i> ¹	VARDAŽODINĖS YPATYBĖS TURĖTOJŲ PAVADINIMAI		
	1.	: bdv.	<i>naujiena, seniena</i>
	2.	: dkt.	<i>mėnesiena</i>
	3.?	: dkt.	<i>laikraštiena, forumiena, skaitmeniena, žiniiena</i> Miliūnaitė (2022: 280–282)
<i>-iena</i> ²	VIETŲ PAVADINIMAI		
	: dkt.		<i>bulvienu, linienu</i>
<i>-iena</i> ³	MĖSOS PAVADINIMAI		
	1.	: dkt.	<i>jautienu, kiaulieniu; lašišienu, žuvienu</i> <i>grybienu, uolienu, medieniu</i>
	2.	: bdv.	<i>šaltienu, šviežienu</i>
	3.	: vks.	<i>skerdieniu</i>

4 PAV. Priesagų *-iena* darybos tipai

Į juos dėmesys rimčiau atkreiptas dar šio amžiaus pradžioje (pvz., Jurgitos Mikelionienės (2002: 75–76) straipsnyje apie analogiją lietuvių kalbos žodžių daryboje), taigi praėjo jau pakankamai laiko, kad būtų galima pagrįstai įžiūrėti darybos su šia priesaga pokyčius. Naujausiame Ritos Miliūnaitės (2022: 280–282) darbe tokie naujadarai atsargiai priskiriami ne mėsos, o vardažodinės ypatybės turėtojų pavadinimams (taigi, kitai darybos kategorijai, vadinasi, ir kitai, homoniminei priesagai), nors pirmuoju iš tokių naujadarų laikomas *laikraštiena*, sprendžiant iš vartosenos kontekstų (sąsają su mityba, drebučiais), neabejotinai remiasi žodžio *šaltiena* analogija (žr. 5 pav.). Kitur, pavyzdžiui, Agnės Aleksaitės (2022: 89–90) disertacijoje, naujadaras *laikraštiena* kartu su nemažu būriu kitų menkinamųjų, paprastai su žiniasklaida, informacijos priemonėmis susijusių pavadinimų sąlygiškai priskiriamas mėsos pavadinimų kategorijai. Ko gero, naujojo tipo atveju dar reikėtų paieškoti tikslesnių darybos reikšmės formuluočių, galbūt padėsiančių tiksliau priskirti šiuos naujadarus vienai ar kitai minėtai darybos kategorijai. Ir, žinoma, reikia turėti galvoje, kad vertinama ne viena, o trys homoniminės priesagos.

Kitas pavyzdys – pavadinimų pagal lyties skirtumą darybos reikšmės pokyčiai. Naujieji priesagos *-inas* ir galūnės *-ė* vediniai pavadina ne tik prie-

<

>

laikraštiena

f

Vartosenos pavyzdžiai

1-as pavyzdys

Pavyzdys:

Po to per kelerius metus mūsų visuomenė buvo maitinama laikraštiena su nuodais. Tie patys per tokius pačius patikėtinius persivertė į tuos pačius, pasivadindami kitaip. Beveik visoje spaudoje. [...]

Laikraščiai vėliau net žmonių atsiminimus – neišpainiojami. [...]

Kičas, pornografija, bulvarinės banalybės iš viso pasaulio, užmaskuotos persivertėlių klastotės, norint nukreipti dėmesį į reginius ir duoną nuo dabarties skaudulių, blogos kalbos pamokomis drimba per laikraštienos drebučius mūsų visuomenei tiesiai į burną.

Šaltinis:

Lietuvos aidas

Šaltinio rūšis:

spausdintinė žiniasklaida

Metai:

1990

Kita metrika:

08 16.

Naujažodį pavartojo:

Jonas Juškaitis

Pavyzdį pateikė:

Rita M.

5 PAV. Naujadarų *laikraštiena* vartosenos pavyzdys (ND)

šingos lyties gyvūnus, bet ir asmenis. Pavyzdžiui, su priesaga *-inas* padaryti *auklinas, barakudinas, fyfinas, undinas, žvaigždinas* ar su galūne *-ė – bu-delė, kunigė, narcizė, šviesulė, kareivė, išmintė* ir kt. (žr. 6 pav.). Taigi į ŽDV įtrauktini ne tik šie naujadarai, bet ir pastaba apie naują darybos polinkį, susijusį su pakitusia darybos reikšme.

3. Pagrindinis ŽDV tikslas, įrašytas jį pristatančioje išangoje, – padėti kalbos vartotojams pasirinkti tinkamiausius žodžių darybos būdus ir priemones, kai jie nori įvardyti į lietuvių kalbą ateinančias naujas sąvokas ir susikurti naujus žodžius⁴. Tokiems vartotojams aktualiausia turėtų būti daiktavardžių darybos informacija – tikėtina, pirmiausia jiems rūpėtų pasidaryti

⁴ [https://ekalba.lt/zodziu-darybos-vedlys/apie/%C5%BDDV%20%C5%BDod%C5%BEi%-C5%B3%20darybos%20vedlys%20\(%C5%BDDV\)](https://ekalba.lt/zodziu-darybos-vedlys/apie/%C5%BDDV%20%C5%BDod%C5%BEi%-C5%B3%20darybos%20vedlys%20(%C5%BDDV)) (žiūrėta 2023 11 23).

	PATINAI / PATELĖS	ASMENYS, PERSONIFIKUOTOS BŪTYBĖS
-inas	<i>avinas</i> (: <i>avis</i>) <i>gulbinas</i> (: <i>gulbė</i>) <i>lapinas</i> (: <i>lapė</i>) <i>žqsinas</i> (: <i>žqsis</i>) <i>beždžioninas</i> ND (: <i>beždžionė</i>)	<i>auklinas</i> ND (: <i>auklė</i>) <i>barakudinas</i> ND (: <i>barakuda</i>) <i>fyfinas</i> ND (: <i>fyfa</i>) <i>undinas</i> ND (: <i>undinė</i>) <i>žvaigždinas</i> ND (: <i>žvaigždė</i>)
-ė	<i>vilkė</i> (: <i>vilkas</i>) <i>kalakutė</i> (: <i>kalakutas</i>)	<i>budelė</i> ND (: <i>budelis</i>) <i>kunigė</i> ND (: <i>kunigas</i>) <i>narcizė</i> ND (: <i>narcizas</i>) <i>šviesulė</i> ND (: <i>šviesulys</i>) <i>kareivė</i> ND (: <i>kareivis</i> (?)) <i>išmintė</i> ND (: <i>išminčius</i> (?))

6 PAV. Darybos reikšmės pokytis pavadinimų pagal lyties skirtumą naujadaroje

lietuvišką naujo reiškinių, naujės ar svetimės realijos ar pan. pavadinimą, t. y. daiktavardį. Tad žinyno duomenų struktūra iš pradžių kurta būtent daiktavardžių darybos duomenimis. Tačiau žinynas galėtų būti plečiamas įtraukiant ir kitų kalbos dalių darybos duomenis, aprašant ir būdvardžių, veiksmažodžių,rieveiksmių darybos dėsningumus. Tai būtų naudinga ne tik praktiniams visuomenės poreikiams, bet ir moksliniams tyrimams, nes vienoje vietoje sukaupus ir sustruktūrinus įvairių kalbos dalių darybos duomenis, būtų galima matyti bendresnį lietuvių kalbos žodžių darybos vaizdą, sisteminius darybos priemonių ryšius, galbūt įžvelgti darybos kaitos polinkius ir numatyti perspektyvas.

Ir čia jau galima kalbėti apie iššūkius, nes tam nebeužtektų esamą ŽDV duomenų bazę papildyti naujais duomenimis, tektų koreguoti jos duomenų struktūrą. Pirmiausia dėl to, kad dabartiniame jos variante, sukurtame vienės kalbos dalies darinių duomenims kaupti, nėra numatyta duomenų paieška pagal darinių kalbos dalį. Atsiradus kitų kalbos dalių darybinei informacijai, tokiės paieškos galimybė būtų būtina. Pagal šį – darinio kalbos dalies – požymį būtų galima sudaryti atskiroms kalbos dalims būdingų darybos priemonių sąrašus, juos palyginti įvairiais aspektais (kiekybės, įvairovės ir pan.). Žodžių darybos tyrėjai turėtų galimybę pasigilinti į darybos formantų, su kuriais padaromi skirtingų kalbos dalių žodžiai, specifiką, pavyzdžiui, paty-

rinėti tų pačių deminutyvinių priesagų daiktavardžius ir būdvardžius (plg.: *baltutėlė staltiesėlė, mažiukas namukas* ir kt.) ar analogiškos formos priešdėlių semantiką daiktavardžių, būdvardžių, veiksmažodžių vediniuose (plg.: *pamiškė, pasmakrė, patėvis, pavakarė, patarmė, pamuilės, pasukos; parankus, -i; paaugti, pakelti, palįsti, pavadovauti, pamilti, pakapoti* ir kt.).

3.1. Viena iš problemų yra sinchronijos ir diachronijos santykis įvairių kalbos dalių aprašuose, konkrečiau – kad ir būdvardžių darybos aprašo tam tikras diachroniškumas. Minėtose lietuvių kalbos gramatikose ir kt. būdvardžių darybos aprašuose skiriamos (išplėstinės) darybinės būdvardžių galūnės su (desemantizuotais) priebalsiniais formantais, pavyzdžiui, šie darybos afiksai laikomi darybos galūnės *-us, -i* variantais⁵:

- *-l-us, -i* (*taiklus, -i*),
- *-m-us, -i* (*tūžmus, -i*),
- *-n-us, -i* (*lipnus, -i*),
- *-r-us, -i* (*jautrus, -i*),
- *-sl-us, -i* (*dėsli*),
- *-s-us, -i* (*gausus, -i*).

ŽDV tokia nevienalytė darybos priemonių struktūra (*-l-us, -m-us, -r-us* ir t. t.) nenumatyta. Tačiau žiūrint nūdienos akimis šie būdvardžių afiksai kitur laikomi priesagomis: *-lus, -i, -mus, -i, -rus, -i⁶* ir t. t. (Paulauskienė 1994: 181; Keinys 1999: 78, plg. Ambrazas 2011: 14), tad struktūriškai galėtų būti tinkamai kaupiami jau sukurtoje duomenų bazėje – kaip priesagos, informaciją apie jas pateikiant analogiškai daiktavardžių priesagoms. Tai, be kita ko, leistų ilgainiui viename šaltinyje nuosekliai aprašyti sinchroninę lietuvių kalbos žodžių darybą. Gramatikose, kaip minėta, to nuoseklumo trūksta. Kitas dalykas (kad ir kokios būtų nuomonės dėl būdvardžių aprašo sichroniškumo apskritai⁷) – akivaizdu, kad XXI amžiuje būdvardis *stiprus, -i*

⁵ Plg.: DLKG 2006: 191–192, 202–203; LKG 1965: 551–555; Valeckienė 1998: 312; dar plg. Džežulskienė 2001: 60 ir ten nurodytą lit.

⁶ Pavyzdžiui, *Lietuvių kalbos morfemikos duomenų bazėje* (LKMDB) ieškant informacijos pagal morfemą *-r-*, išrinktuose žodžiuose *į-vai-r-iai, jaut-r-iai, jaut-r-um-as, plėš-r-ūn-ų, ving-r-yb-es* ir kt. ji vargu ar galėtų būti suprantama kitaip nei priesaga (žiūrėta 2023 11 07).

⁷ Šiuo aspektu plg. akademinės gramatikos recenziją (Girdenis, Žulys 1973: 204–206). Kai kurie LKG autoriai, atsakydami jos recenzentams, teigia (be kita ko, pasiremdami ir kita, Jono Kazlausko (1965: 174) recenzija), kad „būdvardžių daryba, kuri recenzentams rodosi „visai kitaip suprantama“, iš tikrųjų Gramatikoje parašyta pagal tuos pačius sinchroninio aprašo principus, kaip ir daiktavardžių daryba“ (Ambrazas ir kt. 1974: 185).

vargiai begali būti suprantamas kaip *-rus*, *-i* (darybinės galūnės *-us*, *-i* varianto su priebalsiniu formantu) vedinys iš veiksmazodžio *stipti* ‘dvėsti’, net ir paaiškinus, kad darybiškai jis reiškia iš veiksmo rezultato kylančią priešingą ypatybę (LKG 1965: 552; DLKG 2006: 222). Galbūt ir kai kurie kiti būdvardžiai, kurių žymimos ypatybės nuo pamatinių veiksmazodžių reiškiamų veiksmų yra daugiau ar mažiau nutolusios ir pakitusios, dabar daugumos kalbančių lietuviškai, ko gero, nebesiejami su tais jau tik istoriškai suprantamais pamatiniais veiksmazodžiais, plg. *gau-sus* ir *gauti*, *šau-nus* ir *šauti*, *svar-bus* ir *sverti*, *pil-nas* ir *pilti*, *marg-as* ir *mirgėti*, *apskri-tas* ir *apskrieti* ir kt. (LKG 1965: 552–553; DLKG 2006: 203, 222–223). Tada kyla klausimas ir dėl morfeminės šių būdvardžių skaidos dabartinėje kalboje bei juose (ne)išskiriamų darybos priemonių (priesagų, galūnių). Regis, būdvardžių daryba, prieš patiekiant informaciją ŽDV, dar turėtų būti nuodugniau ištirta, įvertinus naujadaros polinkius ir išsiaiškinus, kurie duomenys iš gramatikų ir kaip sustruktūrinti gali būti pateikiami esamoje duomenų bazėje, o kas pateiktina kaip pastabos, papildoma informacija. Struktūrinant duomenis neužmirštinas įvairiapusiškos duomenų paieškos poreikis ir galimybės.

Klausimas dėl nevienalytės darybos priemonių struktūros būtų aktualus ir pateikiant veiksmazodžių darybos duomenis (iš DLKG 2006: 385–410; LKG 1965: 218–298; Jakaitienė 1973 ir kt.), būtent veiksmazodžių priesagų variantus, pvz.:

- **-yti** (*braukyti* : *braukti*),
- **-st-yti** (*barstyti* : *berti*),
- **-d-yti** (*guldyti* : *gulti*);
- **-oti** (*buvoti* : *būti (buvo)*),
- **-č-ioti** (*trūkčioti* : *traukti*),
- **-l-(i)oti** (*žergloti* : *žergti*),
- **-sn-oti** (*keiksnoti* : *keikti*).

Šie darybos afiksai, kaip ir ką tik aptartu būdvardžių atveju, turėtų būti traktuojami kaip priesagos. Turint galvoje, kad ŽDV darybos priemonės klasifikuojamos ir pagal jų ypatumus (jos gali būti pažymėtos kaip darios, retos, tarminės, tarptautinės, nenorminės, junginiai, variantai ir kitaip – ypatybių sąrašas nebaigtinis), minėtos veiksmazodžių priesagos galėtų būti pateikiamos atskirai ir turėti variantų požymį⁸. Tačiau iš daiktavardžių da-

⁸ „Dabartinės lietuvių kalbos veiksmazodžiai daromi su devyniomis priesaginėmis morfemomis: **-auti**, **-enti**, **-inėti**, **-inti**, **-yti**, **-oti**, **-telėti**, **-ėti**, **-oti**. Visos jos gali turėti net po keletą variantų. Pavyzdžiui, darybos morfema **-ėti** konkrečiuose vadinimuose turi šiuos pavidulus: *-ėti*, *-dėti*, *-lėti*, *-nėti*, *-sėti*, morfema **-oti** – *-oti*, *-ioti*, *-čioti*, *-l(i)oti*, *-n(i)oti*, *-snoti*, *-šnoti* <...> Tokių konkrečių veiksmazodžių priesagų dabartinėje lietuvių kalboje yra apie 80“ (DLKG 2006: 386).

rybos priemonių tokį požymį turi tik šeši tarminiai priešdėliai (*an-*, *ažu-*, *in-*, *par-*, *pry-*, *ūž-*) ir jų variantiškumas nėra susijęs su darybos priemonės struktūra, daiktavardžių darybos priemonių variantiškumas žymimas kitu (bendrinės kalbos – tarmės santykio) pagrindu. Taigi dėl veiksmažodžių jau nėra taip aišku, ar nereikėtų koreguoti esamos ŽDV duomenų bazės struktūros, norint parodyti darybos priemonių variantų tarpusavio ryšius.

Kas kita – specifinė veiksmažodžių darybos priemonė sangrąžos dalelytė (sangrąžos afiksas). Nesigilinant į diskusiją, ar sangrąža yra žodžių daryba⁹, bet laikantis *Dabartinės lietuvių kalbos gramatikoje* išdėstytos nuostatos, kad „[L]ietuvių kalbos veiksmažodžių darinių pasidaroma su priesagomis, priešdėliais ir sangrąžos afiksu. Taigi visi padarytieji veiksmažodžiai yra vediniai“ (DLKG 2006: 385), ŽDV plėtros kontekste iš esmės svarbu būtų tai, kad dabartinėje, daiktavardžių darybos priemonėms aprašyti skirtoje, duomenų struktūroje sangrąžos dalelytei vietos nenumatyta. Daiktavardžiai su šiuo afiksu nedaromi. Jei jie turi tokią morfemą, tai yra gavę ją iš pamatinio sangrąžinio veiksmažodžio, pvz.: *apsirik-imas* (: *apsirikti*), *rūpin-imasis* (: *rūpintis*) ir kt. Tad plečiant ŽDV veiksmažodžių darybos duomenimis ir laikant sangrąžos dalelytę darybos afiksu, reikėtų plėsti ir darybos priemonių rūšių sąrašą (taip pat koreguoti pradinę darinių schemą), ne vien papildyti jau esamus duomenų laukus naujais duomenimis.

Galiausiai primintina, kad minėtų kalbos dalių dariniai skiriasi darybos kategorijomis (prieveiksmiai į jas apskritai neskirstomi). Plėtojant ŽDV, kai kuriais atvejais dabartinę darybos kategorijų sąrašą galbūt užtektų papildyti. Tačiau, pavyzdžiui, veiksmažodžių darybos priemonių aprašuose šalia kategorinių plačiai naudojamos grupinės darybos reikšmės ir jas reikėtų tarpusavyje susieti. Ko gero, tokiai informacijai kaupti, siekiant funkcionalios paieškos, reikėtų sukurti papildomų duomenų laukų. Dabartiniame ŽDV darybos reikšmei skirtas vienas duomenų laukas. Daiktavardžių kategorines darybos reikšmes nuo grupinių bendrame sąraše galima atskirti pagal tai, kad jos pateikiamos darybos reikšmių sąrašo pradžioje ir yra

⁹ Šiuo klausimu nesutariama ir tuo galima įsitikinti vien atsivertus *Lietuvių kalbos enciklopediją*, kur veiksmažodžių darybos skyrelyje, rašytame Vinco Urbučio, sangrąža kaip veiksmažodžių darybos būdas neminima (LKE 2008: 593–594), o apie sangrąžinius veiksmažodžius Vytauto Ambrazo sakoma, kad tai veiksmažodžiai su darybos formantu *s(i)* (LKE 2008: 471). Plg. dar įvairius sangrąžos kaip žodžių ar formų darybos būdo aiškinimus ir atitinkamas sangrąžos afikso traktuotes šiuose šaltiniuose: DLKG 2006: 406–409; LKG 1971: 190; LKŽin 1998: 170–171; Barauskaitė 1985: 29; Kuosienė 1986: 30; Paulauskienė 1983: 121–126; 1994: 289–291; 2007: 61 ir kt.

numeruotos – ta pačia eilės tvarka ir taikant tą pačią numeraciją, kaip ir atitinkamoms daiktavardžių darybos kategorijoms.

Akivaizdu, kad vis dėlto daiktavardžiai, būdvardžiai, veiksmažodžiai,rieveiksmiai skiriasi darybos duomenų struktūra, taigi nepakoreguotas daiktavardžių darybos struktūrinis modelis šių kalbos dalių darybai aprašyti greičiausiai netiktų.

4. Siekiant visuomenę supažindinti su žodžių darybos dėsningumais ir patarti, kaip taisyklingai pasidaryti naują žodį, pagrindinis dėmesys ŽDV skirtas tipinei morfologinei (tradicinei) darybai. Netipiniams dariniams darybos priemonių aprašuose skirtas atskiras iliustracinių pavyzdžių laukas. Stebint naujadaros tendencijas ir matant reikalą atkreipti dėmesį ar plačiau pakomentuoti vieną ar kitą darybos naujovę, galima, kaip minėta, tai daryti įprastai, teikiant pastabas. Vis dėlto šiuo aspektu gali prireikti struktūrinių duomenų bazės korekcijų, jei, pavyzdžiui, pasirodytų, kad tam tikros darybos ypatybės ar tendencijos yra būdingos ne vienos kalbos dalies žodžiams ir šiai informacijai reikia rasti vietos atitinkamų darybos priemonių aprašuose, sukuriant papildomų duomenų laukų.

BAIGIAMOSIOS PASTABOS

Visa tai turint galvoje, dabartinis ŽDV turbūt laikytinas tik pirmuoju laipteliu į išsamų elektroninį lietuvių kalbos žodžių darybos žinyną. Šiam sukurti dar reikėtų laiko ir pastangų. Be kita ko, turėtų būti nustatyti prioritetai, kas yra svarbiausia ir nuo ko reikėtų pradėti imantis ŽDV plėtros. Galvojant apie plačiąją visuomenę, pirmiausia, ko gero, esamą duomenų bazę reikėtų pildyti darinių (tiek iki XXI a. fiksuotų, tiek naujai sukurtų) pavyzdžiais. Darant prielaidą, kad konkretaus žodžio daryba visuomenei gali būti dar aktualesnė nei abstrakti informacija apie darybos priemones, reikėtų kuo greičiau darinių sukaupti kaip įmanoma gausiau. Tikėtina, kad šalia numatytų dviejų informacijos paieškos linkmių (pagal darybos priemonės formą ir pagal (darybos) reikšmę) išryškėtų ir paieškos pagal pavyzdį reikmė, padažnėtų ŽDV naudojimas būtent šiuo tikslu. Tokia paieškos galimybė numatyta ir dabartiniame ŽVD, tačiau, nesant pakankamai duomenų (darinių), kol kas tokios paieškos rezultatai menki.

Kita ŽDV plėtros galimybė – duomenų bazės modifikavimas, pritaikant šią bazę kitokiems, nei iki šiol numatyta, duomenims. Tai leistų žinyną

papildyti kitų kalbos dalių – būdvardžių, veiksmažodžių,rieveksmių – darybos duomenimis. Šitai praverstų, pavyzdžiui, naudojant ŽDV ne tik mokymo(si) tikslais, bet ir moksliniams žodžių darybos tyrimams. Lietuvių kalbos gramatikose skirtingų kalbos dalių žodžių daryba aprašoma nevie-nodai, būdvardžių atveju nuosekliai sinchronijos principo nesilaikoma. No-rint tokius nevienodus duomenis sukaupiti vienoje funkcionalioje duomenų bazėje, reikia gerai apgalvoti jos struktūrą, ypač jei pastaroji ne kuriama naujai, o remiasi ankstesne struktūra, sukurta vien daiktavardžių darybos duomenims. Antrosios ŽDV plėtros galimybės įgyvendinimas neabejotinai užimtų daugiau laiko – ir dėl duomenų bazės modifikavimo, ir dėl to, kad atnaujintą duomenų bazę dar reikėtų papildyti naujai įtrauktų kalbos dalių žodžių darybos duomenimis.

ŠALTINIAI

- BLKŽ – *Bendrinės lietuvių kalbos žodynas*, vyr. red. D. Liutkevičienė, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas. Prieiga internete: <https://ekalba.lki.lt/bendrines-lietuviu-kalbos-zodynas>. DOI: doi.org/10.35321/blkz.
- DLKŽ_{se} – *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas*, vyr. red. St. Keinys, 8-as patais. ir papild. leidimas (elektroninis / internetinis variantas). – Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2021. Prieiga internete: <https://ekalba.lt/dabartines-lietuviu-kalbos-zodynas>. DOI: doi.org/10.35321/dlkz.
- LKMDB – *Lietuvių kalbos morfemikos duomenų bazė*, sud. E. Rimkutė, A. Kazlauskienė, G. Raškinis, I. Markievicz, Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas. Prieiga internete: <https://klc.vdu.lt/morfema> (žiūrėta 2023 m. spalio mėn.).
- LKŽ_e – *Lietuvių kalbos žodynas* 1–20, 1941–2002 (elektroninis variantas), vyr. red. G. Naktinienė, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2005. Prieiga internete: <https://ekalba.lt/lietuviu-kalbos-zodynas>.
- ND – *Lietuvių kalbos naujažodžių duomenynas* (tėstinis internetinis žinynas nuo 2011 m.), R. Miliūnaitė, A. Aleksaitė, sud. R. Miliūnaitė, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas. Prieiga internete: <https://ekalba.lt/naujazodziai> (žiūrėta 2023 m. liepos mėn.).
- ŽDV – *Žodžių darybos vedlys* (elektroninis išteklius nuo 2021 m.), D. Murmulaitytė, A. Aleksaitė, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas. Prieiga internete: ekalba.lt/zodziu-darybos-vedlys (žiūrėta 2023 m. vasario – lapkričio mėn.).

LITERATŪRA

- Aleksaitė Agnė 2022: *Lietuvių kalbos naujažodžių daryba (2011–2019 m. Naujažodžių duomenyno pagrindu)*, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.

- Ambrasas Saulius 2011: *Būdvardžių darybos raida*, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.
- Ambrasas Vytautas, Sližienė Nijolė, Valeckienė Adelė 1974: Keletas svarstytinų lietuvių kalbos morfologijos klausimų. – *Baltistica* 10(2), 177–186.
- Barauskaitė Dalia 1985: *Darybinė žodžių analizė*, Šiauliai: Šiaulių K. Preikšo pedagoginis institutas.
- DLKG 2006: *Dabartinės lietuvių kalbos gramatika*, red. V. Ambrasas, 4-as patais. leidimas, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
- Džežulskienė Judita 2001: Asmenų pavadinimai, reiškiama veiksmažodiniais mobiliisiais daiktavardžiais (*substantiva mobilia*). – *Acta linguistica lithuanica* 44, 55–69.
- Girdenis Aleksas, Žulys Vladas 1973: Lietuvių kalbos gramatika, I, II, rec. – *Baltistica* 9(2), 203–214.
- Jakaitienė Evalda 1973: *Veiksmažodžių daryba (Priesagų vediniai)*, Vilnius: Vilniaus V. Kapsuko universiteto leidybinis skyrius.
- Kazlauskas Jonas 1965: Mokslinė lietuvių kalbos gramatika (rec.: *Lietuvių kalbos gramatika* 1, red. K. Ulvydas, Vilnius: Mintis, 1965). – *Pergalė* 10, 172–176.
- Keinys Stasys 1975: Priesaginė lietuviškų terminų daryba. – *Lietuvių kalbotyros klausimai* 16, 7–56.
- Keinys Stasys 1979: Galūninė lietuviškų terminų daryba. – *Lietuvių kalbotyros klausimai* 19, 155–183.
- Keinys Stasys 1980: Priešdėlinė lietuviškų terminų daryba. – *Lietuvos TSR Mokslų akademijos darbai*. A serija 4(73), 69–83.
- Keinys Stasys 1983: Lietuviškų sudurtinių terminų daryba. – *Lietuvių kalbotyros klausimai* 22, 70–123.
- Keinys Stasys 1999: *Bendrinės lietuvių kalbos žodžių daryba*, Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
- Kuosienė Monika 1986: *Morfeminė analizė*, Šiauliai: Šiaulių K. Preikšo pedagoginis institutas.
- LKE 2008 – *Lietuvių kalbos enciklopedija*, par. K. Morkūnas, red. V. Ambrasas, 2-as patiksl. ir papild. leidimas, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
- LKG 1965: *Lietuvių kalbos gramatika 1: Fonetika ir morfologija (daiktavardis, būdvardis, skaitvardis, įvardis)*, vyr. red. K. Ulvydas, Vilnius: Mintis.
- LKG 1971: *Lietuvių kalbos gramatika 2: Morfologija (veiksmažodis,rieveiksmis, dalelytė, prielinksnis, jungtukas, jaustukas, ištiktukas)*, vyr. red. K. Ulvydas, Vilnius: Mintis.
- LKŽin – *Lietuvių kalbos žinynas*, sud. P. Kniūkšta, Kaunas: Šviesa, 1998.

- Mikelionienė Jurgita 2002: Analogija lietuvių kalbos žodžių daryboje. Potenciniai ir okaziniai dariniai. – *Acta Linguistica Lithuanica* 46, 73–80.
- Miliūnaitė Rita 2022: *Įvairuojantys ir nauji lietuvių kalbos reiškiniai XXI a. pradžioje: sistematika ir pokyčių kryptys*, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas. DOI: <https://doi.org/10.35321/e-pub.42.lietuviu-kalbos-pokyciai>.
- Murmulaitytė Daiva 2022: *Žodžių darybos vedlys* plačiai visuomenei ir specialistams. – *Lietuvių kalba* 17, 8–24. Prieiga internete: <https://www.zurnalai.vu.lt/lietuviu-kalba/article/view/31437/30396>.
- Pakerys Antanas 1994: *Akcentologija 1: Daiktavardis ir būdvardis*, Kaunas: Šviesa.
- Paulauskienė Aldona 1983: *Lietuvių kalbos morfologijos apybraiža*, Kaunas: Šviesa.
- Paulauskienė Aldona 1994: *Lietuvių kalbos morfologija. Paskaitos lituanistams*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.
- Paulauskienė Aldona 2007: *Lietuvių kalbos morfologijos pagrindai*, Kaunas: Technologija.
- Urbutis Vincas 1961a: Dabartinės lietuvių kalbos galūnių darybos daiktavardžiai. – *Kalbotyra* 3, 27–60. Prieiga internete: <https://www.zurnalai.vu.lt/kalbotyra/article/view/18523/17723> (žiūrėta 2023 m. spalio mėn.).
- Urbutis Vincas 1961b: Dabartinės lietuvių kalbos sudurtinių daiktavardžių daryba. – *Dabartinė lietuvių kalba*, Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 65–121.
- Valeckienė Adelė 1998: *Funkcinė lietuvių kalbos gramatika*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.

Gauta 2023 11 27

Priimta 2023 12 06

DAIVA MURMULAITYTĖ

THE GUIDELINES FOR THE DEVELOPMENT OF THE WORD FORMATION GUIDE

S u m m a r y

The digital Lithuanian noun synchronic word formation manual *Žodžių darybos vedlys* (Word Formation Guide, WFG) is one of the e-services of the Lithuanian Language Resources Information System *E. kalba* (E-Language). This manual is designed primarily to help language users to create new words. The data collected in the WFG allows us to choose the most appropriate patterns and means of noun formation, for it is nouns that are needed, as often as not, to name new

concepts coming into the Lithuanian language. In the future, it would be worth extending the WFG to make it even more valuable, both to the general public and to researchers in the field of word formation.

There are two possible ways to develop the WFG. The first option is to add new data – firstly, examples of derivatives and compounds – to the manual using the existing data structure. At the moment, the amount of such examples provided is just enough to illustrate the patterns of word formation and show the process of it. As the number of derivatives and compounds in the manual grows, so will the likelihood of finding out the formation of a particular word of interest. The WFG will likely be used even more widely and frequently as a result. A lot of new information can be provided in the comment fields. Comments are designed for information that, due to its specificity, is not covered by other data fields, and can be used to explain, for example, cases of atypical word formation, or to draw attention to other important issues such as the latest research, emerging new word formation tendencies, recommendations on language norms, etc.

The second option for the development of the WFG is to modify the structure of the database if it becomes necessary to collect data different from what has been foreseen so far. An unmodified structural model of noun formation to describe the formation of other parts of speech (adjectives, verbs, adverbs) would probably not work. The current list of word formation categories could perhaps be supplemented in some cases (word formation categories are different for different parts of speech). However, for verbs, a single data field for derivational meaning data would probably no longer suffice: there are group derivational meanings widely used alongside categorical derivational meanings in the descriptions of verb formation. Words in different parts of the language differ in the structure of their formational data; for example, verbs have some suffixal variations. Some challenges will probably also arise because grammar does not always closely follow principle of synchronicity in its description of the formation of adjectives. However, word formation data for various parts of speech would be useful not only for the practical needs of society, but also for scientific research as well. Collecting and structuring these data in one source would make it possible to see a more general picture of the formation of Lithuanian words and the systematic relationships between the means of formation, and perhaps predict the tendencies and perspectives of the development of word formation.

KEYWORDS: synchronic word formation, new word formation, means of word formation, structure of database, grammar.

DAIVA MURMULAITYTĖ ŽODŽIŲ DARYBOS VEDLIO PLĖTROS GAIRĖS

S a n t r a u k a

Skaitmeninis dabartinės lietuvių kalbos daiktavardžių darybos žinynas *Žodžių darybos vedlys* (ŽDV), kaip viena iš lietuvių kalbos išteklių informacinės sistemos *E. kalba* paslaugų, sukurtas pirmiausia siekiant padėti kalbos vartotojams, norintiems pasidaryti naujų žodžių. Jame sukaupiti duomenys leidžia pasirinkti tinkamiausius daiktavardžių darybos būdus ir priemones, nes būtent daiktavardžių dažniausiai prireikia, pavyzdžiui, į lietuvių kalbą ateinančioms naujoms sąvokoms įvardyti. Tačiau, galvojant apie ateitį, būtų tikslinga ŽDV plėsti, kad jis būtų dar naudingesnis – tiek plačiau visuomenei, tiek žodžių darybos tyrėjams.

Kalbant apie ŽDV plėtrą minėtinos dvi galimybės. Pirmoji – pildyti žinyną naujais duomenimis, naudojantis esama duomenų struktūra. Nauji duomenys – tai pirmiausia darinių pavyzdžiai. Šiuo metu jų pateikta tik tiek, kiek reikia darybos dėsningumams pailiuoti, darybos eigai parodyti. Daugėjant žinyne darinių, didės ir tikimybė išsiaiškinti konkretaus rūpimo žodžio darybą. Tikėtina, kad ŽDV dėl šios priežasties bus dar plačiau ir dažniau naudojamas.

Nemažai naujos informacijos galima pateikti pastabų laukuose – tiek atskiro darybos priemonės aprašo, tiek bendrosiose, jei aprašų yra keli. Pastabos skirtos informacijai, dėl savo specifikos nepatenkančiai į kitus duomenų laukus, pateikti, jomis galima paaiškinti, pavyzdžiui, netipiškos darybos atvejus ar atkreipti dėmesį į kitus svarbius dalykus – naujausius tyrimus, ryškėjančius naujus darybos polinkius, norminimo rekomendacijas ir kt.

Antroji ŽDV plėtos galimybė – modifikuoti duomenų bazės struktūrą, jei prireikia kaupti kitokius, nei iki šiol numatyta, duomenis. Nepakoreguotas daiktavardžių darybos struktūrinis modelis kitų kalbos dalių (būdvardžių, veiksmažodžių,rieveksmių) darybai aprašyti greičiausiai netiktų. Dabartinę darybos kategorijų sąrašą kai kuriais atvejais galbūt užtektų papildyti, nes minėtų kalbos dalių darybos kategorijos yra kitokios (rieveksmiai darybos kategorijomis apskritai neskirstomi). Tačiau veiksmažodžio darybos reikšmėms pateikti, ko gero, nebeužtektų vieno duomenų lauko – veiksmažodžių darybos aprašuose šalia kategorinių plačiai operuojama grupinėmis darybos reikšmėmis. Skirtingų kalbos dalių žodžiai skiriasi darybos duomenų struktūra, pavyzdžiui, veiksmažodžiai turi nemažai priesagų variantų. Nemenkas iššūkis turėtų būti tam tikras nenuoseklus sinchroniškumo principo laikymasis aprašant būdvardžių darybą gramatikose (pvz., darybos galūnės su priebalsiniais formantais). Tačiau įvairių kalbos dalių darybos duomenys, išplėtojus ŽDV, būtų naudingi ne tik praktiniams visuomenės po-

reikiams, bet ir moksliniams tyrimams, nes juos vienoje vietoje sukaupus ir sustruktūrinus, būtų galima matyti bendresnį lietuvių kalbos žodžių darybos vaizdą, sisteminius darybos priemonių ryšius, galbūt prognozuoti darybos kaitos polinkius ir perspektyvas.

ESMINIAI ŽODŽIAI: sinchroninė žodžių daryba, naujadara, darybos priemonė, duomenų bazės struktūra, gramatika.

DAIVA MURMULAITYTĖ
Lietuvių kalbos institutas
Petro Vileišio g. 5, LT-10308 Vilnius
daiva.murmulaityte@lki.lt